

ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ПСИХОЛІНГВІСТИКИ І СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.11/16'373

Н.І. Андрейчук, І.А. Мамажанова
Національний університет “Львівська політехніка”

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТА “ДОЛЯ” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

© Андрейчук Н.І., Мамажанова І.А., 2007

Ознайомлення з результатами дослідження концепта ДОЛЯ в українській та англійській мовах, яке здійснювалось з метою виявлення особливостей засобів його вербалізації. Підґрунтям проведеного аналізу об'єкта є твердження, що семантика мовного знака – основне джерело знань про вміст концепта. Аналіз, спрямований на експлікацію семантичної структури мовних одиниць, що вербалізують досліджуваний концепт в українській та англійській мовах, дав можливість порівняти специфіку наших знань та уявлень про долю.

The article acquaints with the results of research aimed to discover peculiarities of verbalization of the concept FATE in English and Ukrainian. The analysis is conducted proceeding from the idea that our knowledge of the semantics of the linguistic units representing the concept is the main source of our knowledge about the concept content. The semantic structure of the units verbalizing the concept FATE has been made explicit and thus some national peculiarities of our knowledge of the world have been discovered.

*Одгородила доля шматочок поля
Та й каже: тут нам з тобою сіяти.
(Л. Костенко)*

Пошук шляхів комплексного вивчення мови, свідомості, мислення і культури привів до закріплення у понятійному апараті лінгвістики нових категорій, використання яких істотно збагачує аналіз змісту мовних явищ і надає більшої глибини та ефективності семантичним дослідженням. Зокрема з розвитком когнітивної лінгвістики, основним завданням якої є “системний опис та пояснення механізмів людського засвоєння мови і принципів структурування цих механізмів” [1], особливу увагу привертає поняття концепта. Розуміння цього терміна не можна вважати усталеним, оскільки він має різні дефініції та параметри класифікації [2]. Власне “лінгвістичні” визначення тяжіють до когнітивно-психологічного розуміння концепта. А.А. Залевська вказує, що саме через систему знаків природної мови відкривається доступ до внутрішнього ментального лексикону людини, що є найважливішим механізмом когнітивної переробки інформації [3]. О.С. Кубрякова роз'яснює, що внутрішній лексикон – це не лише “склад” одиниць, організованих в певний спосіб, але й діюча система, де кожна одиниця “записана” з інструкцією використання [4]. Отже, кожна оперативна когнітивна структура є концептом, який розумітимемо як в певний спосіб організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання [2].

Мовна структура, що вербалізує концепт, подана мовними знаками в широкому їх розумінні (слово, фразеологізм, речення). Однак питання залежності концептів від мовної вербалізації не є остаточно вирішеним. Деякі дослідники вважають їх повністю вербалізованими [5], інші – частково

вербалізованими [6], мовоподібними чи картиноподібними [7], зоровими образами, ментальними моделями і пропозиційними структурами [8] або повністю автономними від мови [Wierzbicka]. За способом формування концепти трактують як мисленнєве утворення, образну схему, вербальну структуру або як різносубстратну одиницю свідомості, що слугує поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини [10].

Під час пізнання об'єкта когнітивна структура збагачується новими ознаками, збільшується обсяг концепта. Ці ознаки зможуть видозмінюватись, стиратися чи актуалізуватися залежно від соціокультурного досвіду носіїв мови. Компоненти концепта в певний спосіб впорядковані, хоча когнітивною базою для їх формування є складна конфігурація пам'яті і образів в свідомості людини. Для здійснення синтезу в *lingua mentalis* повинні існувати якісь семантичні ознаки, що абстраговані від конкретних форм їх носіїв і, можливо, не завжди мають кореляти в словах природних мов, але здебільшого узагальнений образ (понятійно-образний концепт) стимулює породження мовної одиниці. Для здійснення вербалізації концепта необхідно видобути з пам'яті канонічну форму позначення необхідної у цій ситуації сукупності смислів, знайти відповідний еквівалент для пучка ознак у вигляді слова (словосполуки, речення). Знаки мови починають “жити своїм життям” і стають носіями інформації про коло понять, що утворюють концепт. Так, у процесі породження мовного знака відбувається кодування предметно-образного досвіду, набутого в рамках відповідної культурно-історичної формації.

Термін концепт можна також вживати для ключового слова етнокультури, що виникає в ході лінгвокреативного мислення і є одним з базових елементів етномовної свідомості (ім'я концепта). Понятійно-образний концепт є „пучком” уявлень, понять, знань, асоціацій, відчуттів, що супроводжує ім'я концепта. Його дослідження можливе лише через семантику мовних знаків, що репрезентують цей концепт. Однак семантичний аналіз вербальних засобів вираження концепта не можна ототожнювати з концептуальним. Останній являє собою моделювання й опис концептів як інформаційних структур свідомості, тобто структурованої сукупності знань про об'єкт концептуалізації.

Об'єктом цієї роботи є концепт ДОЛЯ в українській та англійській мовах, який досліджується з метою виявлення особливостей засобів його вербалізації. Науковим підґрунтям проведеного аналізу об'єкта є твердження, що семантика мовного знака – основне джерело знань про вміст концепта. Аналіз, спрямований на експлікацію семантичної структури мовної одиниці у тій чи іншій мові, забезпечує можливість встановлення специфіки наших знань та уявлень про світ. Досліджуваний концепт є культурно значущим і може дати певне уявлення про особливості національно-мовних картин світу, а сама робота відображає той новий аспект, який за висловленням М. Кочергана, “пожвавлює контрастивні дослідження” у зв'язку зі зміною структурної парадигми лінгвістики на сучасну когнітивну [11].

В українській мові концепт ДОЛЯ вербалізується іменниками *доля, талан, фортуна, призначення, судьба, фатум, жереб, щастя, планета, планида, уділ, пай, приречення, мойра*. Дослідження семантичних ознак, що становлять значення іменника, що є іменем концепта ДОЛЯ, логічно розпочати з вивчення його етимології. Походження слова розкриває глибинний зв'язок його семантики з людським уявленням про те, що кожному “наділена” якась частка у житті (доля) [12]. Початкове значення цього слова і зараз зберігається у мові і фіксується словником [13] як “частина чого-небудь”, наприклад, *доля секунди, доля правди*, а також “частина розміру музичного такту, на яку припадає наголос”, напр., *сильна доля*. Семантична ознака “частина чогось” виділяється також в одному із значень лексичних одиниць *пай* – “частка, яка вноситься в капітал будь-якого товариства кожним його членом, або дістається кожному при його розподілі” та *уділ* – “князівське володіння в давній Русі”. На сучасному етапі розвитку мови ці значення не належать до центральної зони досліджуваного концепта, хоча і можна стверджувати, що саме уявлення про життєвий шлях людини як щось “виділене” саме для неї привели до розвитку семантичної структури слова, яке почало використовуватись у значенні “перебіг подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежать від бажання, волі людини” [13]. Наприклад: “Хіба ми не читаємо долю по лініях

руки, по зорях, по очах?” (Л. Костенко). Таким формулюванням словник “делікатно”, через використання модального слова *ніби* підводить нас до думки, що доля все ж не є повністю непідвладною людині. Для української мови “фаталістичність” не характерна, хоча певна неминучість подій відображена у сталих висловах: *випадати на долю, обділений долею, доля обернулася іншим боком, доля підставила ногу*. Все ж найчастіше іменник *доля* вживається у значенні “хід подій, напрям життєвого шляху людини, обставини її життя”, наприклад: “*Під горою Машук, на снігу, із простреленим серцем, в казематі, будь-ласка, я приймаю долю таку*” (Л. Костенко) У цьому ж значенні зустрічаємо також іменники *талан, жереб, щастя* (фольк.), *судьба* (розм.), *фортуна* (розм.), *планета* (розм.), а також вищезгадувані *уділ* та *пай*, які словник відносить до застарілих форм.

До семантичної структури іменника *доля* входить також семантична ознака “перебування у певному стані (тепер або в майбутньому)”, що реалізується у значенні, яке представлено у словнику як “стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь; майбутнє когось”, наприклад, *доля вистави, доля книги, доля урожаю*.

Слід також відзначити певні особливості вербалізації в українській мові концепта ДОЛЯ через слово “щастя”. Це “добра доля”. Одвіку вважають, що щасливий той, кому випала добра, “нещербата” доля, до кого вона прихильна. Тому *щастя* і *доля* як семантичні варіанти-дублети вживаються у народних виразах: “*Доля (щастя), мов трясця, кого схоче, того й нападе*”, “*Без долі (щастя) й по гриби не ходять*”. Не випадково обидва слова виступають також синонімами, напр.: “*Дівка не без щастя, козак не без долі*” (приказка); “*Кому щастя, тому й доля*” (приказка); “*О Боже мій милий! Така твоя воля, Таке її щастя, така її доля!*” (Т. Шевченко), “*Як без щастя, як без долі в світі жити молодому!*” (С. Руданський), “*І рушник вишиваний на щастя, на долю дала*” (А. Малишко). Як синоніми, вони функціонують у персоніфікованих звертаннях до коханої, рідної людини – “*доле моя, щастя моє!*” (І. Нечуй-Левицький), “*щастя моє! доле моя!*” (Панас Мирний). В.В. Жайворонок вказує, що якщо в одвічному уявленні народу доля може бути або гіркою, поганою, лихою, жорстокою, зловісною, клятою, немилосердною, суворою, трагічною, злою, “горбатою”, “щербатою” (тобто нещасливою), або ж, навпаки, прихильною, доброю, ласкавою, милосердною, світлою, святою, то щастя – хоч і різним за станом виявлення, але завжди бажаним, жаданим (бо посланим тільки прихильною долею). Це завжди стан цілковитого задоволення життям, відчуття радості й душевної рівноваги (звідси, очевидно, й різні значення виразів *випадати на долю*, тобто “ставати неминучим” і *випадає щастя*, тобто “з’являється щаслива нагода, везе, щастить”. Особливо виразно це ілюструє такий контекст: “ – *І я був би радий, коли б се щастя на вашу долю випало. Тільки зумійте вдержати його в руках, бо воно мінливе, як шуми весняні*” (М. Івченко) [14].

Синонімія зазначених слів сприяє об’єднанню їх у пару *щастя-доля (доленька)*: “Вік звікувала, щастя-долі не знала” (приказка); “Вміла мати брови дати, Карі оченята, Та не вміла на сім світі Щастя-долі дати” (Т. Шевченко); “Мати на світ родила, та щастя-долі не наділила” (Панас Мирний); “А вже кому на сім світі не талант, щастя-долі нема, то чи й купиш” (Ганна Барвінок); “Ніхто свого щастя-долі не вгадає” (М. Стельмах); “І зозулі кують, щастя-долю дають” (Григорій Тютюнник). Ці контексти ілюструють використання вказаної складної лексеми для вербалізації образів успіху, щасливої долі, добробуту, радості у житті. Отже, *щастя-доля* за значенням ближче до слова *щастя*, що передає стан цілковитого задоволення життям, відчуття радості, якого зазнає хто-небудь від чогось (пор. у Т. Шевченка: “*Спочивають добрі люде. Що кого втомило: Кого щастя, кого сльози, Всіх нічка покрила*”) [15].

В англійській мові ім’ям досліджуваного концепта можна визнати іменник *fate*, хоча є думка, що цю роль може відігравати і іменник *destiny* [16]. Популярна сучасна англійська енциклопедія [17] теж виділяє ім’я *destiny* для позначення концепта “based on the belief that there is a fixed natural order to the universe”. Враховуючи первинність появи *fate* у словнику британців (XIV ст.) та вищу частотність вживання цього слова порівняно з *destiny*, ми обираємо саме іменник *fate* як ім’я досліджуваного концепта. Його основне значення, що фіксується у авторитетних словниках англійської мови [18]: “the things that will happen to someone especially unpleasant events” –

відображає не стільки неминучість подій, як очікування чогось недоброго. Це підтверджується і семантикою сталих висловів *suffer a fate, leave, abandon somebody to their fate* (=leave someone when something terrible could happen to them), *a fate befalls somebody, resign yourself to your fate etc.* Невідворотність долі зафіксована у другому значенні: “power that is believed to control what happens in people’s lives”. Бачимо, що так само, як і в українському словнику, влада долі над людським життям не стверджується категорично, але тлумачиться через “is believed”. До засобів вербалізації такого розуміння FATE належать *destiny, chance, fortune, luck, the stars, weird (archaic), providence, nemesis, kismet, predestination divine will*.

А. Грінштейн стверджує, що другим за значенням для вербалізації FATE є слово *fortune*, що стало твірною основою для *misfortune, fortunate, fortunately, unfortunately*, та увійшло до багатьох усталених словосполук: *fortune smiled, changing fortunes, to tell fortunes, seek one’s fortune* тощо. За результатами її дослідження слово *fortune* зустрічається у В. Шекспіра значно частіше від *fate, destiny, doom* [19]. Але в середині XVIII століття *fortune* набуло значення “a great amount of money, possessions etc.”, і зараз саме це значення фіксується словниками як перше. Цікаво зазначити, що похідних слів *misfortune, fortunate, fortunately, unfortunately* семантичний зсув не торкнувся. Збереглися і усталені вирази, що вербалізують досліджуваний концепт: *tell somebody’s fortune, fortune smiles on sth/sb, seek your fortune*.

Дослідники англійської мови стверджують, що для англійської мовної картини світу характерна переконаність власне у тому, що людина – господар долі. Так, Л. Віссон стверджує, що для англійців властиво брати на себе повну відповідальність за свої вчинки і не перекладати свою вину на інших і тим паче на вищі сили. Світоглядна установка на те, що людина є активною, раціональною, позитивно спрямованою і сама визначає як будувати своє життя, виявляється у “відмові” від мовних одиниць, що вербалізують концепт ДОЛЯ, та заміну їх нейтральним еквівалентом [16]. У книзі Л. Віссона висувається теза про “фаталістичність” російської мовної картини світу, яку частково спростовує А.С. Грінштейн [19].

Особливо репрезентативним під час вивчення вербалізації культурно значущих концептів є паремійний рівень мови. І в українській, і в англійській мовах у прислів’ях та приказках відображені елементи віри наших предків у надприродні сили, які керували поведінкою людини. Це не лише світлі, добрі сили, але й сили злі, нечисті. Усі вони визначали передусім людську долю, її щастя, її життєву дорогу, на якій могло трапитися усіляке. Вважали, що існує якась вища сила, і вона розподіляє між людьми життєві блага. Кожен просив у цієї сили своєї долі, частки від цих благ (звідси значення “вища сила або воля Бога, яка визначає все, що відбувається у житті”, (пор. у І. Цюпи: “Тільки глибоко десь, на дні дівочого серця, ятриться біль, що не знає вона отакого тихого людського щастя, що обікрадена злою долею її щира і вірна любов”). Такі культові уявлення про щось надприродне, що, проте, супроводжує нас у повсякденні, свідчать численні прислів’я та приказки з цим словом: “Ще ніхто не втік від своєї долі; Що має бути, того не минути; Від лихої долі не сховаєшся; Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці; Долі і найбистрішим конем не об’їдеш; Судженого і конем не об’їдеш; Доля карає й вельможного і неможного (неможного); Доля не питає, що хоче, те й дає; Зустріла мене доля серед чистого поля; Лихая доля і під землю надигає; Нема долі без солі; Нема долі – пішла за водою; Ніхто не знає, де кого доля чекає; Пішов шукати по світах свою долю; Як доля когось карає, то перше розум відбирає”. Можна також навести приклади контекстів літературного походження, зокрема у Т. Шевченка: “Ой по горі роман цвіте, Долиною козак іде Та у журби питається: Де та доля тиняється? Чи то в шинках з багачами? Чи то в степах з чумаками? Чи то в полі на роздоллі – З вітром віється по волі? – Не там, не там, друже-брате, У дівчини в чужій хаті, У рушничку та в хустині Захована в чужій скрині”; “Доле моя, щастя моє! – притискаючи міцно до себе Галю, шепотів він [Чіпка]. – Коли б усі люди були такі щасливі, як ми з тобою, тоді б нам ще краще жилося... – Коли б же то, мій голубе! Що ж, коли їх доля так помежувала: одному дала багато, а другому – нічого... – Доля? Гляди лишень, Галю, чи доля то? Чи не самі люди, бува, й винні?..” (Панас Мирний).

Так само і в англійській мові віра у всевладність богині долі (Destiny) і вплив міфічних доленосних істот (The Fates – у грецькій міфології Atropos, Clotho, Lachesis) відображена в

прислів'ях: *No flying from fate; A man's destiny is always dark; Flee never so fast you cannot flee your fortune; No fence against ill fortune; Fortune can take from us nothing but what she gave us.*

З.Г. Коцюба стверджує, що розуміння долі як вищої сили зберігає елементи віри наших предків і в українських пареміях із ключовим словом *доля* виокремлюються історично зумовлені світоглядні стадіальні нашарування: 1) язичницьке; 2) християнсько-язичницьке; 3) власне християнське світобачення. В англійському паремійному фонді дослідниця виявила лише перший і третій світоглядні пласти [20].

Отже, проаналізувавши семантичний зміст окремих засобів вербалізації концепту ДОЛЯ в українській та англійській мовах, можна зробити висновок, що і доля, гірка чи щаслива, і спізнання щастя-долі, і *fate worth than death* – всі ці вербалізовані уособлення є відгомонами віри народу та його сподівань, що втілюються в ті чи інші мовні форми, а головне, в кров і плоть світоглядної етнокультури. В обох народів пучок уявлень, що становить досліджуваний понятійно-образний концепт, включає і розуміння долі як перебігу подій (минулих чи майбутніх) і як призначення, що не залежить від волі людини. Останнє чітко простежується в ідіоматичних мовних виразах. Перспективу дослідження становить аналіз засобів вербалізації понятійної, образної та ціннісної інформації [21] структурних складників концепта на більш репрезентативному матеріалі

Щодо кожної окремої людини, то сподівання на дарунки долі, мабуть, закладені в нашому родовому коді. Якими б ми не були реалістами, нам не вдається зовсім відмахнутися від фатуму (долі), особливо з роками, коли стаємо вразливішими. Нагромаджується досвід, але хіба він звільняє нас повністю від страху? Бо добре ж, як добре, а коли, не приведи Господи, біда? Доля ж у повсякденні передбачає для людини той чи інший хід подій у її житті, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від її бажання, волі, тобто елемент фатуму таки для неї полишає, бо ж кажуть: “Дитина спить, а доля її росте”. Отже, відгомін міфологічних уявлень про Долю-фатум позначився на семантиці слова, яку образно можна передати виразом: “Що кому судилося”. Або, як у Шекспіра: “*Fortune knows. We scorn her most when most she offers blows*” (Anthony and Cleopatra III, 11). Тому свідомо чи несвідомо, а кожний прагне прихильності долі, бо й народ сказав: “Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий”.

1. Демьянков В.З. *Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода* // *Вопр. языкознания.* – 1994. – №4. – С.17. 2. Селіванова О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.* – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 3. Залевська А.А. *Психолінгвістические исследования. Слово. Текст: Избранные труды.* – М.: Гнозис, 2005. – 543 с. 4. Кубрякова Е.С. *Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (Опыт парадигмального анализа)* // *Язык и наука конца XX века / Под ред. Ю.С. Степанова.* – М., 1995. 5. Бабушкин А.П. *Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка.* – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1996. 6. Кубрякова Е.С. *Язык и знание.* – М.: Языки славянской культуры, 2004. 7. Paivio A. *Mental Representation. A Dual Coding Approach.* – N.Y., 1986. 8. Johnson-Laird Ph.N. *The Computer and the Mind: an Introduction to Cognitive Science.* – Cambridge: CUP, 1988. 9. Wierzbicka A. *Semantics, Culture and Cognition* // *Universal Human Concepts in Culture: Specific Configurations.* – N.Y., Oxford, 1992. 10. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. *Краткий словарь когнитивных терминов.* – М.: Наука, 1996. 11. Кочерган М.П. *Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття* // *Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. статей.* – К., 2001. – Вип.5. – С.3–8. 12. *Етимологічний словник української мови.* – Т.2. – К.: Наукова думка, 1985. 13. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.* – К.; – Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. 14. Жайворонко В.В. *Міфологія і мовний світ народу в інтерпретації О.О. Потебні* // *(Наукова спадщина О.О. Потебні в контексті сучасності: IV Міжнародний конгрес українців.* – К., 2002. – С. 74–80. 15. Білоноженко В.М. *Щастя-доля* // *Культура слова.* – К., 1977. – №12. – С.76–80. 16. Виссон Л. *Русские проблемы в английской речи.* – М.: Р. Валент, 2003. – С.69–82. 17. <http://en.wikipedia.org/wiki/Destiny>. 18. *Longman Dictionary of Contemporary English.* – Pearson Education Limited, 2003. 19. Гринштейн А.С. *Актуалізація концепта “Судьба” в англійському мовному просторі* // *Современные методы и технологии исследования*

германских языков. – Самара: Издательство “Самарский университет”, 2005. – С.203–210. 20. Коцюба З.Г. Еволюція народних уявлень про долю і бога в українських та англійських пареміях. – <http://www.rusnauka.com/SND/Philologia>. 21. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.

УДК [811. 111.'37'38]''19''

І.М. Байбакова

Національний університет “Львівська політехніка”

ЗНАЧЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР

© Байбакова І.М., 2007

Розглядається роль невербального спілкування в контексті як вербальної, так і екстра-вербальної культурної комунікації. Визначено і проаналізовано такі параметри невербального спілкування, як пара-мова, кінезис, часова та просторова організація.

The role of nonverbal communication in the context of both verbal and extra-verbal cultural interaction is considered in the article. Such parameters of nonverbal communication as paralanguage, kinesics, spatial and time arrangements are being defined and analyzed.

Аналіз взаємодії культур посідає сьогодні чільне місце у контексті діалогу культур. Багато факторів як лінгвістичних, так і соціально-економічних піднесли вивчення комунікації між культурами різних країн на високий інтернаціональний рівень. Це такі фактори:

1. Зростання значення економічного розвитку країн тихоокеанської зони.
2. Вплив збільшеної імміграції на всі сфери життя певної країни.
3. Лінгвістичні студії у сфері прагматики (вплив соціального контексту на використання мови).
4. Важливість вивчення невербальних аспектів комунікації [1, с. 165–166].

Для того, щоб краще зрозуміти поняття “взаємодія культур”, нам потрібно також визначити термін “усвідомлення своєї культури”. Він включає такі три характеристики:

- усвідомлення своєї поведінки в контексті культури своєї країни;
- усвідомлення культурно-спрямованої поведінки інших людей;
- здатність виголошувати свої власні культурні погляди

У контексті невербального спілкування проведений аналіз показав, що передавання і отримання більшості інформації через комунікативні акти відбувається не лише вербальними ходами, але й через невербальну комунікацію. Ми передаємо повідомлення за допомогою рухів рук, очей, тіла, мовчання, дистанції та шляхом використання часу і простору. Деколи – це мовчазне, але надзвичайно комунікативне завершення вербального мовлення. Невербальна комунікація може також замінити мову. Складні особливості вербального мовлення є блідою тінню порівняно з витонченими нюансами невербального спілкування. Крім розмаїття та широкого спектра ілюстрування культурних відмінностей, невербальне спілкування дуже часто також вживається несвідомо. Ми постійно передаємо наші реальні почуття через “немовне мовлення”. Усім відомий вислів, що “дії говорять більше, ніж слова”, підтверджує цю думку. Термін “невербальне спілкування” належить до всіх форм невербальної комунікації, включаючи пара-мову, мову рухів та контекстуальну організацію, які застосовуються у людській взаємодії та комунікації. Як і мова,